

УДК 911.3

БАЛАБАНОВ Г.В.,д.геог.н., проф.,
завідувач кафедри країнознавства і туризму
Національного авіаційного університету**ТУРИЗМ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: ГЛОБАЛЬНИЙ, НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ**

***Резюме.** Розкрито масштаби, рівень розвитку й особливості структури індустрії туризму в Європейському Союзі на різних територіальних рівнях аналізу: глобальному, національному і регіональному. Підкреслено доцільність використання європейського досвіду розвитку туризму в Україні. Запропоновано напрямки подальших досліджень.*

Ключові слова: туризм, Європейський Союз, туристичні регіони, реформування туризму в Україні

Г.В. Балабанов, д.геог.н., проф., завідувач кафедри страноведення і туризму Національного авіаційного університету

ТУРИЗМ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ: ГЛОБАЛЬНОЕ, НАЦИОНАЛЬНОЕ И РЕГИОНАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЯ

***Резюме.** Раскрыты масштабы, уровень развития и особенности структуры индустрии туризма в Европейском Союзе на разных территориальных уровнях анализа: глобальном, национальном и региональном. Подчеркнута целесообразность использования европейского опыта развития туризма в Украине. Предложены направления дальнейших исследований.*

Ключевые слова: туризм, Европейский Союз, туристические регионы, реформирование туризма в Украине

G.V. Balabanov, doctor of the geographical sciences, professor, head of the department of regional studies and tourism National Aviation University

TOURISM IN THE EUROPEAN UNION: GLOBAL, NATIONAL AND REGIONAL DIMENSIONS

***Summary.** The article discloses scale, the level of development and the structure of the tourism industry in the European Union at different territorial levels of analysis: global, national and regional. The author stresses the usefulness of the European experience of tourism development in Ukraine. The directions for further research have been suggested.*

Keywords: tourism, European Union, tourist regions, reform of tourism in Ukraine

Актуальність і постановка проблеми. Сучасний туризм перетворився на економічний і соціокультурний феномен глобального масштабу, проте рівень його розвитку в Україні ще не відповідає вимогам вітчизняного та іноземного споживача. Ефективність використання потужного ресурсного потенціалу туризму і рекреації в Україні залишається низкою. Якість і вартість туристичних послуг не витримують конкуренції у порівнянні з пропозицією розвинутих держав світу. Складні проблеми геополітичного, безпекового та соціально-економічного характеру, що постали перед сучасною Україною, обумовили зниження попиту на туристичні послуги, зменшення обсягів і зміну географічної структури туристичних потоків, скорочення інвестицій у розвиток туристичної інфраструктури. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом накладає на нашу державу важливі зобов'язання в галузі стратегічного планування і технічного регулювання розвитку туризму відповідно до європейських норм і правил. Ці чинники висувують на перший план завдання модернізації індустрії туризму України, пошуку інноваційних інструментів підвищення ефективності її функціонування, реалізації прогресивних структурних змін турбізнесу з урахуванням кращого вітчизняного та іноземного досвіду. Саме тому виникає особливий інтерес до розвитку туризму в країнах Європейського Союзу, східним сусідом якого є Україна.

Останні дослідження і публікації. Проблематика розвитку туризму в країнах Європейського Союзу розкрита у наукових працях Бейдика О.О. [1], Волкова С.К. [2], Ємця М. [3], Кости К., Панійк Е. та Бухаліса Д. [11], Краєвської О. [4], Смаль В.В. [6], Юрченко О.В. [10] та ін. Цінними інформаційними джерелами для розкриття теми є офіційні публікації Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), Всесвітньої ради з туризму та подорожей (WTTC), Європейської комісії, статистичної служби ЄС (Євростат), Всесвітнього економічного форуму. Важливу інформаційно-комунікаційну функцію виконують дослідницькі мережі на зразок Європейської мережі з доступного туризму (ENAT), спеціалізовані наукові журнали «European journal of tourism, hospitality and recreation» (Португалія), «The European Journal of Tourism Research» (Болгарія), «Географія та туризм» (Україна) тощо. Водночас реформування територіальної організації влади в Україні,

надання ширших повноважень регіонам і місцевим громадам обумовлюють необхідність подальших різномасштабних досліджень розвитку європейського туризму.

Мета і завдання статті. Головна мета статті полягає у розкритті масштабів, рівня розвитку й особливостей структури туризму в Європейському Союзі на різних територіальних рівнях аналізу: глобальному, національному і регіональному. Досягнення мети обумовило необхідність вирішення наступних завдань: 1) виявити місце ЄС на світовому ринку туристичних послуг; 2) порівняти країни-члени ЄС між собою за ключовими показниками розвитку туризму; 3) характеризувати провідні туристичні регіони ЄС; 4) розкрити доцільність використання європейського досвіду в Україні.

Виклад основного матеріалу. *ЄС як географічний сегмент світового ринку туристичних послуг.* За даними ЮНВТО, кількість міжнародних туристичних прибуттів у світі зростає останні 5 років поспіль і за підсумками 2014 р. досягла 1133 млн. Надходження від міжнародного туризму у 2014 р. перевищили 1245 млрд. дол. США (з урахуванням доходів від міжнародних пасажирських перевезень – 1467 млрд. дол. США). Частка міжнародного туризму (подорожі та міжнародні пасажирські перевезення разом) становить 30% світового експорту послуг і 6% загального обсягу експорту товарів і послуг [15]. Туризм як експортна категорія займає четверте місце у світі після експорту палива, хімікатів і продуктів харчування.

ЄС сьогодні є політико-економічним союзом 28 держав-членів. На загальній площі 4,3 млн. км² проживає понад 508 млн. осіб (7,3% населення світу), а номінальний сукупний валовий внутрішній продукт Європейського Союзу за 2014 р. становив 18,5 трлн. дол. США (близько 24% ВВП світу). Цей геопростір характеризується великим розмаїттям природних умов і ресурсів, високою концентрацією унікальних пам'яток історії і культури, сучасних об'єктів і мереж інфраструктури, значним платоспроможним попитом на туристичні послуги. Забезпечено високу якість туристичних послуг, права споживачів належним чином захищені [17]. Тому ЄС був і залишається найбільшим сегментом світового ринку туристичних послуг (табл. 1). За останні 20 років абсолютна кількість міжнародних туристичних прибуттів до ЄС зросла в 1,7 рази, проте внаслідок швидких темпів розвитку туризму в інших регіонах світу частка ЄС скоротилася на 10,7 процентних пунктів.

Таблиця 1

Місце ЄС на світовому ринку туристичних послуг

	Міжнародні туристичні прибуття (млн.)						Надходження від міжнародного туризму (млрд. дол. США)	
	1995	2000	2005	2010	2013	2014	2013	2014
Світ	527	674	809	949	1087	1133	1197	1245
ЄС-28	268,0	330,5	367,9	384,3	433,8	455,1	405,3	422,6
Частка ЄС-28 у світі (%)	50,9	49,0	45,5	40,5	39,9	40,2	33,9	33,9

Розраховано за даними ЮНВТО [18]

Туризм є одним з ключових видів економічної діяльності в ЄС. За даними Всесвітньої ради з туризму та подорожей, у 2014 р. прямий внесок індустрії туризму і подорожей до сукупного ВВП ЄС-28 становив 3,6%, а повний – 9,7% [13, р.3, р.11]. Незважаючи на високий рівень розвитку міжнародного туризму, провідні позиції в секторі туризму і подорожей ЄС належать внутрішньому туризму. Більшість туристів-резидентів ЄС обирають для подорожі власну країну. Внутрішній туризм у 2014 р. генерував 68,6% прямого внеску сектору туризму і подорожей до сукупного ВВП ЄС-28, а нерезиденти – лише 31,4% [13, р.6]. ЄС приваблює потужні потоки туристів зі США, Росії, Китаю, Японії, Австралії, Канади та інших країн світу. Виїзні туристичні потоки з країн ЄС в основному спрямовані до інших країн-членів союзу (традиційно – з Німеччини, Данії, Бельгії, Нідерландів, Швеції, Фінляндії до країн Південної Європи). Громадяни ЄС також активно подорожують до Туреччини, США, Росії, Китаю, Індії, Канади, Мексики та ін.

Порівняльний аналіз країн ЄС за ключовими показниками розвитку туризму. Поміж багатьох можливих критеріїв для порівняння країн зупинимось лише на трьох: 1) обсягах активного сальдо надходжень і витрат від сектору подорожей і туризму; 2) кількості туристичних ночівель нерезидентів; 3) рівні конкурентоспроможності сектору подорожей і туризму.

Таблиця 2

Топ-10 країн ЄС за обсягом активного сальдо надходжень і витрат від сектору подорожей і туризму (2014, млн. євро)

	Надходження	Витрати	Сальдо
Іспанія	49010	13573	35437
Італія	34241	21713	12528
Греція	13393	2077	11316
Австрія	15675	8148	7527
Португалія	10394	3318	7076
Хорватія	7394	634	6760
Франція	43234	36657	6577
Угорщина	4421	1531	2891
Болгарія	2980	903	2077
Польща	8450	6679	1772

Укладено за даними Євростату [12]

Аналіз табл.2 свідчить про важливу економічну роль туризму в першу чергу для тих країн, що намагаються подолати довготривалі проблеми соціально-економічного характеру. Невисокий рівень життя не дозволяє більшості населення цих країн активно подорожувати, а відтак і поглиблює їх спеціалізацію на в'їзному туризмі. Водночас Німеччина, Об'єднане Королівство, Бельгія, Нідерланди та Швеція мають найбільше в ЄС від'ємне сальдо надходжень і витрат від сектору подорожей і туризму, що пояснюється потужними виїзними турпотоками із зазначених країн.

Таблиця 3

Топ-10 країн ЄС за кількістю туристичних ночівель нерезидентів (2014)

	Кількість туристичних ночівель нерезидентів (млн.)	Частка ночівель нерезидентів у загальній кількості ночівель (%)
Іспанія	259,6	21,5
Італія	186,9	15,5
Франція	130,9	10,8
Об'єднане Королівство	105,5	8,7
Австрія	78,1	6,5
Німеччина	74,8	6,2
Греція	74,7	6,2
Хорватія	61,1	5,1
Португалія	35,6	3,0
Нідерланди	34,4	2,9

Укладено за даними Євростату [12]

Табл. 3 відображає найпривабливіші для іноземців країни ЄС як туристичні дестинації. Варто нагадати про широкий спектр мотивів туристичних подорожей (відпочинок під час відпусток; релігійні потреби; освітні потреби; отримання лікувальних послуг; бізнес-подорожі тощо).

Авторитетним джерелом для оцінювання рівня конкурентоспроможності країн світу в секторі подорожей і туризму є спеціальний звіт Всесвітнього економічного форуму. Звіт 2015 р. [16] містить порівняльний аналіз 141 країни світу за 14 окремими показниками, об'єднаними в композитний Індекс конкурентоспроможності. Враховано сприятливість зовнішнього середовища для ведення бізнесу, туристичну політику держави, стан інфраструктури, забезпеченість природними і культурними ресурсами. До першої десятки країн-лідерів світового туризму потрапили 5 країн ЄС: Іспанія – 1 місце, Франція – 2 місце, Німеччина – 3 місце, Об'єднане Королівство – 5 місце, Італія – 8 місце. На жаль, цього року Звіт не надає інформацію про Україну взагалі.

Провідні туристичні регіони ЄС. Логіка «гри масштабами» обумовлює необхідність наступного кроку – переходу на рівень регіонів у складі держав. З метою детального територіального аналізу Європейського Союзу, реалізації завдань регіональної політики було розроблено спеціальний стандарт NUTS (Номенклатуру територіальних одиниць для цілей статистики). Територіальна ієрархія NUTS складається з трьох рівнів. Геопростір ЄС-28 поділяється на: 98 регіонів рівня NUTS 1; 276 регіонів рівня NUTS 2; 1342 регіони рівня NUTS 3. Найчастіше використовуються операційні одиниці рівня NUTS 2. У табл. 4 наведено рейтинг

провідних туристичних регіонів ЄС рівня NUTS 2 за кількістю туристичних ночівель у поєднанні з ключовими характеристиками соціально-економічного розвитку цих регіонів.

Таблиця 4

Провідні туристичні регіони ЄС рівня NUTS 2

№	Регіони та їхні коди	Кількість туристичних ночівель (2014, млн.)	Частка ночівель нерезидентів (2014, %)	ВВП на душу населення за 2013 рік		Рівень безробіття 2014 (%)
				євро	відносно середнього для ЄС-28 (%)	
1.	Канари (ES70)	94,3	88,1	21400	80,5	32,4
2.	Іль-де-Франс (FR10)	77,7	57,7	46600	175,0	9,7
3.	Каталонія (ES51)	72,7	66,3	29400	111,0	20,3
4.	Ядранська Хорватія (HR03)	63,3	93,5	15400	58,0	17,2
5.	Балеари (ES53)	63,0	91,2	26200	99,0	20,0
6.	Венето (ITN3)	61,9	66,8	29500	111,0	7,5
7.	Андалусія (ES61)	57,3	50,8	18700	70,0	34,8
8.	Прованс-Альпи-Лазурний Берег (FR82)	53,7	34,7	27200	102,0	10,0
9.	Рона-Альпи (FR71)	47,3	28,5	28500	107,0	8,7
10.	Внутрішній Лондон (UK11)	44,8	81,4	86400	325,0	7,4
11.	Тоскана (IT11)	43,2	53,7	28500	107,0	10,1
12.	Валенсійська громада (ES52)	40,3	48,8	21900	82,0	25,8
13.	Емілія-Романья (ITN5)	35,5	27,7	32000	120,0	8,3
14.	Тіроль (AT33)	34,5	90,4	35800	135,0	3,2
15.	Ломбардія (ITC4)	34,3	57,4	35700	134,0	8,2
16.	Лангедок-Руссільон (FR81)	33,7	23,7	21700	82,0	12,2
17.	Верхня Баварія (DE21)	33,1	30,9	45400	172,0	2,5
18.	Аквітанія (FR61)	30,9	25,0	25000	94,0	9,0
19.	Лаціо (IT14)	30,8	67,1	31300	118,0	12,5
20.	Берлін (DE30)	28,6	43,7	30000	113,0	9,8

Укладено за даними Євростату [12]

До першої двадцятки потрапили по 5 регіонів Іспанії, Італії та Франції, 2 – Німеччини, по 1 – Хорватії, Об'єднаного Королівства та Австрії. Провідні туристичні регіони ЄС суттєво відрізняються між собою за особливостями географічного положення. Вони розташовані на островах, морських узбережжях або у внутрішньоматерикових областях, у межах високоурбанізованих ареалів чи гірських районів з низькою густиною населення. Високий рівень розвитку туризму властивий як певним регіонам-«драйверам» європейської економіки (Внутрішній Лондон, Іль-де-Франс, Верхня Баварія, Тіроль, Ломбардія та ін.), так і регіонам, що за рівнем економічного розвитку суттєво поступаються середнім для ЄС-28 показникам (Ядранська Хорватія, Андалусія, Канари, Валенсійська громада, Лангедок-Руссільон).

Рівень розвитку туризму не залежить від масштабу території. Наприклад, у 2014 р. кількість туристичних ночівель у Каталонії (площа території – 32,1 тис. км²) становила 72,7 млн., а в Болгарії (111 тис. км²) – 21,7 млн. або у 3,4 рази менше. Провідну роль відіграють рівень територіальної концентрації унікальних природних та історико-культурних умов і ресурсів, забезпечення інфраструктурними об'єктами і мережами, висока якість послуг. Проте надмірний тиск потужних туристичних потоків на природні комплекси і місцевий соціум створює проблеми для певних регіонів і країн. Висока інтенсивність розвитку туризму (Мальта, Кіпр, Канари, Каталонія, Ядранська Хорватія, Венето та ін.) висуває на перший план завдання переходу на рейки стійкого або збалансованого розвитку галузі з урахуванням чинників економічного, соціокультурного та екологічного характеру.

Доцільність використання європейського досвіду в Україні. За роки незалежності органи державного управління туризмом неодноразово змінювались: Державний комітет України з туризму, Державний комітет молодіжної політики, спорту та туризму, Державний департамент туризму, Державна туристична адміністрація України, Державна служба туризму та курортів Міністерства культури і туризму України, Державне агенство України з туризму та курортів Міністерства інфраструктури України. Нарешті, постановою Кабінету Міністрів України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 10 вересня 2014 р. №442 Державне агенство було ліквідовано, а його функції передано Міністерству економічного розвитку і торгівлі України. У складі останнього створено відділ розвитку туризму. Таким чином, спеціального центрального органу виконавчої влади в галузі туризму сьогодні в Україні не існує. Реорганізація державного управління супроводжувалась непослідовністю державної політики у сфері туризму та курортів, змінами функцій управління, хаотичною кадровою роботою. Пріоритетність туризму залишається на папері.

В умовах децентралізації влади в Україні доцільно звернути увагу на досвід регіонального і локального управління туризмом, накопичений в Італії, Німеччині, Об'єднаному Королівстві, Польщі та інших державах ЄС. Варто повніше використовувати можливості, передбачені Європейською політикою сусідства – ініціативою «Східне партнерство» [9]. Самоорганізація та ініціатива суб'єктів туристичної діяльності, професійних асоціацій, місцевих громад, державно-приватне партнерство повинні супроводжуватись опануванням європейської моделі технічного регулювання в туристичній галузі. Угода про асоціацію між Україною та ЄС [8] передбачає реалізацію низки заходів у галузі туризму. Кабінет Міністрів України затвердив план заходів з імплементації Угоди про асоціацію [5]. Цим планом, зокрема, поставлено завдання: розробити проект Стратегії розвитку туризму та курортів до 2025 року та проектів державних цільових програм для реалізації Стратегії; підготувати та подати в установленому порядку пропозиції щодо внесення змін до Закону України «Про туризм»; розробити технічний регламент "Про організовані туристичні подорожі, відпочинок з повним комплексом послуг та комплексні турне" відповідно до Директиви Ради ЄС від 13.06.1990 № 90/314/ЄЕС та національні стандарти як доказову базу до технічного регламенту; встановити постійний діалог з метою спільного представлення туристичних можливостей України, участі в освітніх програмах, проведення засідань робочих груп з туризму та інших заходів з державами - членами ЄС.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, досвід країн і регіонів Європейського Союзу свідчить про унікальну універсальну роль туризму як потужного чинника економічного зростання, створення нових робочих місць, зміцнення здоров'я широких верств населення, прогресу культури, розвитку мирних контактів між народами.

Туристична діяльність в Україні може і повинна стати галуззю спеціалізації національної і регіональної економіки, привабливим видом малого і середнього бізнесу. В сучасних умовах необхідно приділити особливу увагу фаховим науковим дослідженням з таких пріоритетних напрямів: статистичного забезпечення розвитку туризму, зокрема обліку туристичних потоків; створення кадастрів природних та історико-культурних ресурсів для розвитку туризму та рекреації; визначення цільових географічних ринків за кордоном з метою просування національного туристичного продукту; розроблення стратегій і програм розвитку туризму та курортів на загальнодержавному і регіональному рівнях.

Список літератури

1. Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльна характеристика туристських мезорайонів Німеччина та країни Бенілюкс і Альпійського // Географія та туризм. – 2012. - № 23. - С. 174-180
2. Волков С.К., Попкова Е.Г. Единая политика Европейского союза в области туризма? // Современная экономика: проблемы и решения. - 2010. - №9. - С.8-16.
3. Ємець М. Порівняльний аналіз розвитку міжнародного туризму в ЦСЄ та Україні в контексті інтеграційних процесів / М. Ємець // Наук. вісн. [Одес. нац. екон. ун-т]. - 2015. - № 2. - С. 54-71
4. Краєвська О. Співпраця України та Європейського Союзу у сфері туризму: політико-правовий аспект / О. Краєвська, Ю. Присяжнюк // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. Міжнар. відносини. - 2008. - Вип. 24. - С. 269-278.
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 847-р «Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-p>.
6. Смаль В.В. Туризм в Італії: тенденції, виклики, шляхи подолання проблем // Географія та туризм. – 2013. - № 24. – С. 19-24
7. Сушко І. Візова політика країн ЕС в Україні: Підсумки громадського моніторингу — 2012 / І. Сушко, О. Супруненко, О. Сушко, М. Кузьо. – К.: ТОВ «Вістка», 2012. – 86 с.
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246581344.
9. Финансовые средства ЕС, доступные для местных и региональных властей стран восточного партнерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goo.gl/LR2ocb>
10. Юрченко О.В. Особенности сотрудничества в сфере туристической деятельности на международном уровне - опыт Европейского Союза // Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Право. – 2013. – № 5. – С. 261-267.
11. Costa Carlos, Panyik Emese, Buhalis Dimitrios. European Tourism Planning and Organisation Systems: The EU Member States (Aspects of Tourism). - Channel View Publications, 2014. – 496 pp.
12. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Tourism_statistics
13. The Economic Impact of Travel & Tourism 2014. European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/regional%202015/europeanunion2015.pdf>
14. ENAT (2007) Study Report no. 1. Rights of Tourists with Disabilities in the European Union Framework [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.accessibletourism.org/?i=enat.en.reports.444>
15. <http://media.unwto.org/ru/press-release/2015-04-15/eksportnye-postupleniya-ot-mezhdunarodnogo-turizma-vozrosli-do-15-trilliona>
16. <http://reports.weforum.org/travel-and-tourism-competitiveness-report-2015/index-results-the-travel-tourism-competitiveness-index-ranking-2015/>
17. Study of Access Requirements Related to Quality Norms in European Tourism [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.keroul.qc.ca/DATA/PRATIQUEDOCUMENT/50_fr.pdf
18. UNWTO Tourism Highlights, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416899>